

Proč je dluh věcí v právním smyslu?

MAREK ZUKAL*

Why debt is a thing in a legal sense?

Summary: *The article deals with the issue of debt as a thing in a legal sense. The Civil Code of 2012 restored the so-called wide approach to things into Czech private law. As a result of this change, discussions whether some parts of objective reality can be considered as things in a legal sense emerged. This applies to debt as well. The conclusion presented in this article is in favour of considering debt as a thing in a legal sense since it cumulatively fulfils all criteria set out by a binding legal definition. The text is mainly focused on the usefulness of a debt, which is one of the defining criteria of a thing in a legal sense. Its usefulness, i. e. its ability to satisfy the needs of people, is depicted on a particular example. For all reasons described in detail in the article, the author could not (although contrary to some so far published opinions) come to a conclusion different than the one that a debt must be considered as a thing in a legal sense.*

Keywords: *thing in a legal sense, debt, legal definition*

Občanský zákoník z roku 2012 (dále též jen OZ) přinesl do českého civilního práva staronové široké pojetí věci. V souvislosti s tím se objevily v právní vědě diskuse mj. o tom, co vše lze po 1. lednu 2014 považovat za věc v právním smyslu. Jedním z takto diskutovaných témat se stal dluh. Vyřešení otázky, zda dluh je, či není věcí v právním smyslu, má vliv i na další otázky, například na pojetí obchodního závodu (ten totiž právní úprava definuje jako „organizovaný soubor jmění“ a jmění zase definuje jako souhrn majetku a dluhů). Diskuse, do níž se nyní pokusím přispět, tak není čistě akademická.

K otázce širokého pojetí věci v právním smyslu se již vyjádřilo mnoho autorů včetně některých našich předních civilistů;¹ někteří z nich vyslovili nesouhlas s touto koncepcí.² Ta se však stala účinností občanského zákoníku skutečností a je třeba z ní vycházet (přínejmenším do doby, než zákonodárce případně přistoupí ke změně v právní úpravě, což nelze – obzvláště v českých podmínkách – vyloučit). Cílem tohoto článku nicméně není hodnotit, zda je vhodnější úzké či široké pojetí věci (ostatně autor se poprvé seznámil

s občanským právem při svém studiu již za účinnosti občanského zákoníku z roku 2012, a tak v jeho mysli neexistuje pomyslná bariéra, která by širší pojetí odmítala či ztěžovala její přijetí), nýbrž diskutovat otázku dluhu jako věci v právním smyslu.

Tématu širokého pojetí věci a s ním související otázce dluhu jako věci v právním smyslu se věnoval také David Szostok ve svém článku uveřejněném v Právním rádci.³ Dospěl zde k závěru, že dluh není věcí v právním smyslu – například proto, že takový závěr „zcela a beze zbytku vyvrací“ teorie právního panství, ovladatelnost, která je u dluhu z podstaty věci vyloučena apod.⁴ K tomuto úsudku nicméně dochází mimo rámec nominálního hlediska a v úvodu lakonicky uvádí, že nominálně by dluh za věc v právním smyslu pravděpodobně považován být mohl. V tomto příspěvku se chci zabývat právě nominalitou, kterou Szostok záměrně pomíjí.⁵

Podle prof. K. Eliáše není definice v juristickém slova smyslu definicí reálnou (nic nevypovídá o reálném světě), nýbrž definicí nominální;⁶ shodně uvádí i prof. V. Knapp, podle nějž definice závazně stanoví, co legální

* Právnická fakulta UK, Praha. E-mail: m.zukal@hotmail.com.

¹ Viz např. ŠTUNA, S. – ŠVESTKA, J. K pojmu věc v právním smyslu v návrhu nového občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2011, č. 10, s. 366–373 nebo ELIÁŠ, K. Objekt vlastnického práva a návrh občanského zákoníku (Také o abstrakci v juristickém myšlení). *Právní rozhledy*, 2011, č. 11, s. 410–412.

² Viz např. ŠTUNA – ŠVESTKA, *op. cit.*

³ Szostok, D. Proč není dluh věcí v právním smyslu? *Právní rádce*, 2016, č. 4, s. 28–30.

⁴ Szostok, *op. cit.*

⁵ Szostok, *op. cit.*

⁶ ELIÁŠ, K. Věc jako pojem soukromého práva. *Právní rozhledy*, 2007, č. 4, s. 119–126.

výraz znamená v určitém právním předpisu či v určitém právním odvětví či konečně v určitém právním řádu vůbec.⁷ Proto, abychom mohli rozhodnout, zda je dluh věcí v právním smyslu, je rozhodující, zda vyhoví kritériím v zákoně uvedené nominální definice a nikoli to, zda povahu dluhu jako věci v právním smyslu vylučuje např. teorie právního panství.

Vyjděme nyní tedy z definice věci, kterou podává občanský zákoník v ustanovení § 489. Jde o definici legální, tedy právně závaznou, neboť sama tato definice je právní normou.⁸ K tomu, aby bylo možno určitou součást objektivní reality považovat za věc v právním smyslu (dále též jen „věc“), je třeba kumulativně splnit dvě podmínky zde uvedené, jimiž jsou: (1) odlišnost od osoby a (2) schopnost sloužit potřebě lidí, tj. užitečnost. (Někteří autoři dodávají jako třetí podmínku ovladatelnost,⁹ OZ se o ní však v souvislosti s obecným vymezením v § 489 nezmiňuje. O ovladatelnosti se hovoří až ve spojitosti s věcmi hmotnými nebo s ovladatelnými přírodními silami. V případě nehmotných věcí by byla podmínka ovladatelnosti absurdní.)¹⁰ Klíč ke zjištění, zda dluh je, či není věcí v právním smyslu, tedy spočívá v posouzení, zda splňuje dvě výše uvedené podmínky.

Není sporu o tom, že dluh je odlišný od osoby, neboť není ani osobou fyzickou ani právnickou. Lze tedy celkem lakonicky konstatovat, že první podmínka je u dluhu splněna.

Pokud jde o druhou podmínku, totiž schopnost sloužit potřebě lidí, „neboli že věc musí být užitečná“,¹¹ různí autoři zpravidla uvádí, že dluh užitečný není. Např. prof. I. Pelikánová v publikaci *Právo obchodních korporací* zmiňuje, že „závazky (dluhy) nelze za věci považovat: ty přece nikomu neslouží, nejsou užitečné, užitečné jsou jen pohledávky, kterým dluhy odpovídají.“¹² Na to pak navazuje při pojednání o obchodním závodu prof. S. Černá v publikaci *Obchodní právo*, kde uvádí: „Toto pojetí [tj. pojetí závodu podle občanského zákoníku] vnímá část doktríny jako problematické. Má-li totiž závod zahrnovat i dluhy (pasiva), přesahuje tak rámec věci v právním smyslu, již se rozumí vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí. Tento znak dluh nenaplnuje (...).“¹³

Podle mého názoru ale dluh může být užitečný (a tedy sloužit potřebě lidí). I citovaný David Szostok dospěl k závěru, že dluh je užitečný a tento svůj závěr odůvodnil následovně: „Podmínku objektivní užitečnosti by [dluh] taktéž splnil – je (za standardních okolností) užitečný jak pro věřitele, který touto cestou může zhodnotit své volné prostředky, tak pro dlužníka, který může využít tyto prostředky k podnikání či k jakémukoli jinému účelu či činnosti nesoucí užitek.“ Přestože závěr o užitečnosti je podle mě správný, nabídnuté odůvodnění neobstojí. Zaměňuje totiž dvě věci: dluh a peníze. V uvedeném případě jsou užitečné peníze, které osoba dluží, dluh sám o sobě však užitek nepřináší. Stejně tak věřiteli nepřináší užitek dluh, nýbrž investování, v jehož důsledku mu vzniknou určitá oprávnění (např. požadovat úrok ze zapůjčené částky), jsou to i zde tedy opět peníze, co je užitečné, a nikoli dluh. V jaké situaci je tedy dluh *sám o sobě* užitečný?

Představme si následující příklad. Fyzická osoba – označme ji třeba pan Vychytralý – se rozhodne, že by ráda začala vyrábět určitý typ zboží, po němž je na trhu poptávka. Aby mohl pan Vychytralý zboží vyrábět, je třeba vybudovat továrnu, v níž bude výroba probíhat (obchodní závod). Založí tedy za účelem vybudování továrny a podnikání společnost s ručením omezeným. Nyní však stojí před rozhodnutím, jak tuto společnost vybavit potřebnými peněžními prostředky k výstavbě továrny. Jednou z možností je vnést do společnosti vklad (peněžitý) v odpovídající výši. Alternativou k tomu je poskytnout společnosti peníze formou zápůjčky či úvěru (tedy poněkud neprávnickky řečeno „na dluh“). Ve druhém uvedeném případě vznikne společnosti dluh vůči panu Vychytralemu. Proč by pan Vychytralý mohl chtít peníze poskytnout jako zápůjčku či úvěr? Protože vzniklý dluh bude *užitečný*. Dluh společnosti vůči panu Vychytralemu (resp. náklady s ním spojené – úroky) totiž snižuje základ daně z příjmů právnických osob společnosti, když podle § 24 odst. 2 písm. zi) zákona o daních z příjmů jsou úroky ze zápůjček a úroky z úvěrů v případě, kdy věřitelem je poplatník uvedený v § 2 cit. zákona (tedy fyzická osoba), který nevede účetnictví, považovány za výdaje

⁷ KNAPP, V. *Vědecká propedeutika pro právníky*. Praha, 2003, s. 179.

⁸ KNAPP, *op. cit.*, s. 175.

⁹ Viz např. DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. – ZUKLÍNOVÁ, M. *Občanské právo hmotné. Díl první*. Praha, 2016, s. 377.

¹⁰ KINDL, T. – DAVID, O. In: Švestka, J. – Dvořák, J. – Fiala, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I*. Praha, 2014, s. 1159.

¹¹ KINDL – DAVID, *op. cit.*, s. 1158.

¹² ČERNÁ, S. – ŠTENGLOVÁ, I. – PELIKÁNOVÁ, I. a kol. *Právo obchodních korporací*. Praha, 2015, s. 67.

¹³ ČERNÁ, S. – ŠTENGLOVÁ, I. – PELIKÁNOVÁ, I. – DĚDÍČ, J. a kol. *Obchodní právo – podnikatel, podnikání, závazky s účastí podnikatele*. Praha, 2016, s. 108.

(náklady) vynaložené na dosažení, zajištění a udržení zdanitelných příjmů a jako takové tedy snižují základ daně. V důsledku toho společnost zaplatí na dani nižší částku, než by zaplatila, kdyby dluh neexistoval. Dluh je *tudíž užitečný*, slouží potřebě lidí.

Někdo by mohl namítnout, že v uvedeném případě (který je jen jednou z mnoha možných variant), neslouží dluh potřebě lidí, nýbrž potřebě obchodní společnosti, tedy právnické osoby. Je však třeba připomenout, že právnická osoba je podle OZ fikcí a vždy za ní stojí konkrétní osoby fyzické. Lze dovést, že nižší daň z příjmů právnických osob zvýší čistý zisk společnosti a fyzické osoby (lidé) „stojící za společností“ tak dosáhnou na vyšší podíl na zisku. Hospodářský užitek dluhu tak v tomto případě skutečně existuje.

Z uvedeného příkladu je tedy patrné, že i dluh může sloužit potřebě lidí, nikoli jen jemu odpovídající pohledávka. Důvodová zpráva k OZ uvádí, že podmínka užitečnosti je splněna nejen při faktickém přinášení užtku jednotlivým předmětem konkrétnímu vlastníkov, ale samou *objektivní způsobilostí* přinášet užitek. O tom, co je užitečné, a co tedy je vzhledem k tomu věcí, rozhoduje mj. lidská vůle; v uvedeném případě o užitečnosti rozhodla vůle zákonodávce, když umožnil, aby daňový subjekt snížil základ daně o zaplacené úroky. Zákonodávce svou vůlí učinil dluh užitečným. Protože vzhledem k výše uvedenému je dluh v některých případech objektivně způsobilý užitek přinášet, kumulativně splňuje obě podmínky uvedené v ustanovení § 489 OZ a je tedy třeba jej považovat za věc v právním smyslu, když ani při systematickém výkladu zákona z jiných ustanovení nevyplývá opak (jako je tomu např. u lidského těla či živého zvířete podle § 493 a 494 OZ).

Zčásti nevalidní se tak stává kritika prof. Černé a prof. Pelikánové, směřující proti pojetí obchodního závodu citovaná výše. Jak bylo zde ukázáno, dluh je věcí v právním smyslu, tudíž uvedená tvrzení o tom, že závod přesahuje vymezení věci v právním smyslu, neobstojí (nebo přinejmenším ne vždy obstojí). Tím nejsou dotčeny další body jimi formulované kritiky poukazující na definici kruhem apod.¹⁴

Přijmeme-li *v rozporu s nominální definicí* uvedenou v § 489 OZ závěr, že dluh (nebo jakákoli jiná část jsoucna) není věcí v právním smyslu s poukazem např. na teorii právního panství, jak činí D. Szostok, přestože jsou splněny všechny podmínky oné nominální definice, pak definice ztrácí jakýkoli význam. Nelze akceptovat odmítnutí dluhu jako věci v právním smyslu v rozporu se zcela jasnou a závaznou (*sic!*) legální definicí.

Vzhledem ke všemu výše uvedenému nemohu dospět k jinému závěru, než že dluh je *de lege lata* věcí v právním smyslu. Přestože jde podle mého názoru o závěr jediný správný, netvrdím, že je vhodný, užitečný či potřebný. Naopak souhlasím s výtkami ostatních autorů, že může vést v některých případech k absurdním závěrům (avšak s využitím *argumentum ad absurdum* nelze vyslovený závěr zvrátit, když gramatický výklad § 489 je naprosto *jasný*; opak by mohl být otevřením Pandořiny skříňky a interpretace norem zcela v rozporu s jejich jasným zněním by ze zákona udělala bezcenný kus papíru; objektivním právem by se pak díky interpretaci mohlo stát prakticky cokoli). *Lex lata* hovoří zcela jasně a dluh je třeba subsumovat pod právní normu obsaženou v § 489 OZ, tedy považovat jej za věc v právním smyslu. Se všemi negativními důsledky, které to může potenciálně vyvolat.

¹⁴ Viz ČERNÁ – ŠTENGLOVÁ – PELIKÁNOVÁ, a kol. *Právo obchodních korporací*, s. 67.